

לדחות את חבריו לאיזה זמן ולא בשביל לרמותו ולגנבו, כמבואר בגמרא (פ"מ ג.).

מדוע כתוב 'כזכאין' ולא זכאין ממש

שם. השפת אמת מקשה מדוע כתוב 'כזכאין' ולא כתוב זכאין ממש, והרי קבלו עליהם את דין התורה!¹ ומתריץ, שבא התנא לומר שאף אם עשו פשרה שאינה דין התורה ממש, יהיו בעיני הדיין כזכאים שקבלו את דין התורה ממש. עוד תירץ שבא התנא לומר שאף אם קבלו את הדין באונס ובכפיית בית דין, יהיו בעיני הדיין כזכאים שקבלו את הדין ברצון.

משנה ט

האם שמעון בן שטח היה נשיא או אב בית דין

שמעון בן שטח בגמרא (מגיגה טו). נחלקו, לפי רבי מאיר שמעון בן שטח היה אב בית דין, ויהודה בן טבאי היה נשיא ולפי חכמים שמעון בן שטח היה נשיא ויהודה בן טבאי אב בית דין.²

וכתבו תוספות (ס"ד ד"ה א) בשם הירושלמי (מגיגה פ"ג ה"א), שיש ראייה לכל דעה, לדעת רבי מאיר שיהודה בן טבאי היה נשיא ישנה ראייה ממה שמסופר שבני ירושלים בקשו מיהודה בן טבאי להיות להם לנשיא והוא לא רצה וברח לאלכסנדריא, והיו בני ירושלים כותבים לאלכסנדריא עד מתי אחיב יושב אצליכם. וכן יש ראייה לדעת חכמים ששמעון בן שטח היה נשיא, מהמעשה שמוזכר שם ששמעון בן שטח אמר אם אהיה נשיא אהרוג את כל המכשפים, ואחר כך אמר לו תלמיד אחד שלא קיים הבטחתו שהרי נהיה נשיא ועדיין לא הרג כולם שהרי נשארו באשקלון שמונים מכשפות, ולאחר מכן היה המעשה שהרגם.

סמיכות המשניות

שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים. כתב המרכבת המשנה, שמכיון שראה שמעון בן שטח שחבירו יהודה בן טבאי מזהיר הדיינים כדי להצילם מן החטא, הוסיף גם הוא לחזק דברי חבריו באזהרות נוספות לדיינים.³

בפרקי משה כתב, שלאחר שבמשנה הקודמת ציוה על הדיין לראות את בעלי הדין כאילו הם רשעים, היה מקום לחשוב שבעדים כיון שאין אדם חוטא ולא לו אין צורך להרבות בחקירתם, לכן בא שמעון בן שטח

והחיד"א בחסדי אבות מבאר על פי המשנה את הפסוק (דברים ב' ט') 'לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעו' וגו', שברשע אמרו חז"ל (מגילה כח.) שאסור 'להסתכל' בפניו, והסתכלות היא יותר מראיה סתם, כי הסתכלות היא התמדת ראייה זמן מה, וזהו 'לא תכירו פנים' וגו', שלא תתמידו בראייתכם על הבעלי דין עד שתוכלו להכיר פניהם, כי הסתכלות כזו אסורה, ועל ידי זה 'כקטן כגדול תשמעו', היינו שלא תשא פנים לאחד מהם מחמת היותו צדיק יותר, כי שני בעלי הדין יהיו בעיניכם שוים כרשעים.

שני גירסאות בזכאין

וכשנפטרים מלפניו יהיו בעיניו כזכאין כשקבלו עליהם את הדין. המדרש שמואל הביא שהר"י בן שושן מביא שני גירסאות במשנתנו, גירסא אחת כמו שכתוב במשניות שלנו 'כזכאין', וגירסא שניה 'כצדיקים'.

וכתב שלגירסת 'כזכאין' קשה, איך שייך לומר שאחר הדין יהיו שני בעלי הדין כזכאין, והרי אמת שאת אחד מהם זיכו הדיינים, אך מכל מקום את השני חייבו ואיך יהיה זכאי. אך לגירסת 'כצדיקים' לא קשה כיון שאפשר שיהיו שניהם צדיקים.

אם בעלי הדין יוצאים מלפניו מיד אחר פסק הדין, סימן הוא שהם זכאים

שם. הרוח חיים מפרש את דברי התנא בדרך הלצה, שאם אחר פסק הדין, נשארים בעלי הדין לעמוד לפני הדיין יהיו בעיניו כרשעים, כי משהים את עצמם בשביל לסתור הדין, אבל אם אחר הפסק הם נפטרים מלפניו מיד, סימן הוא שהם זכאים וקבלו עליהם את הדין לקיימו.

אף אם שיקר אחד מבעלי הדין, אם קיבל הדין יש לראותו כזכאי

שם. מבואר ברבינו יונה (ד"ה וכשנפטרו) ובמאירי (ד"ה יהיה), שאף אם ברור לדיין שאחד מהבעלי דין שיקר בדין, כגון שנוקקו שניהם לשבועה שבכגון זה אחד מהם שיקר בודאי, מכל מקום מאחר שקבלו עליהם את הדין יש ממדת חסידות להחזיקם כצדיקים, ולחשוב שחזרו בתשובה.

והספורנו (ד"ה א) כתב שאף אם טען אחד מבעלי הדין שקר במהלך הדין, ציוה התנא שלא להחזיקו כשקרן, לפי שלפעמים טוען האדם שקר בדין רק בשביל

להרחיק את השקר.
ב. בירושלמי שלפנינו הגירסא ארוסי.
ג. עוד ביאר המרכבת המשנה שהוא המשך למשנה הקודמת ששינוי אל תעש עצמך כעורכי הדיינים, ופירש שם שהוא אזהרה שלא לערוך טענות כנגד ה' מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ובמשנתנו ממשיך ואומר שאע"פ שהזהרתי אותך לא להרבות בחקירות, כל זה כלפי הנהגות הקב"ה, אבל בחקירת העדים יש להרבות.

לז. ולדברי הראשונים שהבאנו בקטע הקודם לכאורה לא קשה כלל.
א. ובמהר"ל כתב שבכל המשניות הנשיא הזהיר על דברים שצריך לעשות, ואילו האב בית דין הזהיר על דברים שלא לעשות, ואם כן אצלינו היה מקום להתקשות לפי דעת רבי מאיר, שהרי יהודה בן טבאי מזהיר שלא לעשות ואילו שמעון בן שטח מזהיר לעשות, אך כתב שאפשר ליישב גם לדעת רבי מאיר שאמנם יהודה בן טבאי הזהיר בלשון שלא לעשות, אך ענינו הוא לעשות משפט צדק, וכן שמעון בן שטח על אף שציוה בלשון לעשות מכל מקום ענינו הוא

זה, תהיה מיתתי כפרה על כל עוונותי וקולר מיתתי תלוי בצואר עדים. כיון ששמעו העדים את דבריו חזרו בהם ואמרו שקר העדנו, ובוה נודע שעדי שקר הם. ואף על פי שחזרו בהם מעדותם ונתנו טעם מדוע העידו שקר, לא נפטר בנו של שמעון בן שטח מן הדין וסקלוהו, לפי שעדים שהעידו עדות בבית דין ולא הוכחשו ולא הזימום עדים אחרים, אינם יכולים לחזור בהם^ט.

הרי יש רק שבע חקירות ומה שייך להרבות בהם שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים וכו'. במשנה (פסחים פ"ה מ"ב) מבואר שיש שני סוגי שאלות ששואלים את העדים, סוג אחד נקרא חקירות, וסוג שני נקרא בדיקות. וההבדל ביניהם מבואר בגמרא (שם ט) שחקירות הם שאלות בגוף המעשה, כדוגמת באיזה שנה היה המעשה, באיזה יום, וכדומה^י, וכמבואר במשנה שם וכלימוד הגמרא (פסחים מ"ג) מהפסוקים (דברים יג טו) 'ודרשת וחקרת ושאלת היטב' וגו', (דברים יז ד) 'והוגד לך ושמעת ודרשת היטב' וגו', (דברים יט יב) 'ודרשו השופטים היטב' וגו', שבסך הכל הם שבע חקירות ולא יותר^{יא}. והסוג השני הם בדיקות, והם שאלות בדברים הנלוים למעשה, כדוגמת מה היה לבוש ההורג או הנהרג,

להזהיר שאמנם על העדים אין צריך לחשוב שהם רשעים, אך מכל מקום צריך להרבות בחקירתם. ובמהר"ל^{יב} כתב שאנטיגנוס צוה על תיקון עצמו, והזוג הראשון ציוו על תיקון ביתו, והזוג השני ציוו על תיקון האדם עם הבריות שחוץ לביתו כמו הרב והחבר והשכן, והזוג הזה תיקן איך תהיה ההנהגה של הדיין והשופט את הציבור עם בני האדם.

שמעון בן שטח הזהיר על חקירת עדים כיון שבנו נהרג בעדות שקר שם. כתב המדרש שמואל בשם הרשב"ם^{יג}, שמפני שנהרג בנו של שמעון בן שטח בבית דין בעדות שקר, לכן הזהיר שמעון בן שטח במשנתו על ענין ריבוי חקירת העדים^{יד}.

ומעשה בנו של שמעון בן שטח מובא ברש"י (פסחים מ"ד: ד"ה דנע"ב)^{טו}, ששמעון בן שטח הרג שמונים נשים מכשפות באשקלון^{טז}, והתקנאו בו קרובי המכשפות על כך, ורצו לנקום בו על שהרגם. מה עשו, באו שנים מהם וכווננו דבריהם בשקר, והעידו על בנו שחייב מיתה, ונגמר דינו להסקל^{יז}. וכשהיה יוצא לבית הסקילה אמר, אם יש בי עון זה, לא תהיה מיתתי כפרה לי, ואם אין בי עון

נוכל להם. הלך עמהם שמעון בן שטח למקומם ונכנס הוא לבדו לטריקלין שלהם והניח את הבחורים מבחוץ, אמרו לו המכשפות מי אתה, אמר להן מכשף אני ולנסותכם בכשפים באתי, אמרו לו ואיזה כשפים יכול אתה לעשות, אמר להן יכול אני להביא לכם לכאן כעת שמונים בחורים עטופי טליתות, ואפילו שיום גשמים היום יהיו טליתותיהם יבשות, אמרו לו בוא ונראה, יצא לחוץ ורמו להם, הוציאו את הטליתות מהכדים ונתעטפו בהם ונכנסו, אחז כל אחד אחת מהן והגביהה ויכלו להם, הוציאו ותלאום כולם (רש"י שם ויפושלמי פסחים פ"ו ה"ו ויפושלמי פסחים פ"ו ה"ו). ועיין שם איך נתגלגל שנודע לשמעון בן שטח ממכשפות אלו.

ח. ברש"י כתוב שהיה יוצא להיסקל, וראה בפני משה על הירושלמי (פסחים פ"ו ה"ג ד"ה שמעון) שמבאר, שהעידו עליו שהרג את הנפש, ולפי זה נידון בסיף כדין רוצח ולא בסקילה, כמבואר במשנה (פסחים פ"ט מ"ב).

ט. בדרשת חז"ל כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד (פסחים מ"ד:). עד כאן מרש"י. ובירושלמי (פסחים פ"ו ה"ג) מובא, שכיון שאמרו העדים עדי שקר אנחנו, רצה אביו להחזירו שלא ימיתוהו, אמר לו בנו, אבא, אם ביקשת שתבוא לי תשועה על ידך, עשה אותי כאסקופה, כלומר שתתן שימיתוני, כיון שאי אפשר להחזיר את הדין כנ"ל. י. וראה להלן בהערה שיש עוד סוג של שאלות הנקראים 'דרישות'. יא. ושבע חקירות הם, באיזו שמיטה היה המעשה, באיזו שנה, באיזה חודש, בכמה בחודש, באיזה יום, בכמה שעות ביום, ובאיזה מקום (פסחים פ"ה מ"ב).

יב. מהפסוק הראשון לומדים שלש חקירות, ודרשת חקירה אחת, וחקרת שנים, ושאלת היטב שלש, ולפי ששאלת בלי היטב אין במשמעותו חקירה לכן ושאלת היטב נחשב לחקירה אחת. ומהפסוק השני לומדים עוד שני חקירות, ודרשת חקירה אחת, היטב חקירה שניה, לפי שדרשת בלי היטב משמע כבר דרישה וחקירה מעולה, ובאה התוספת היטב להוסיף עוד חקירה. ומהפסוק השלישי לומדים עוד שני פעמים באותו אופן, הרי שבע חקירות. רש"י (פסחים מ"ד ד"ה ושלמי).

ד. וכן כתבו הספורנו, הענף יוסף, והליקוטי שלמה.

ה. ובספר תורת אבות הוסיף, שיתכן ששמעון בן שטח אמר דברים אלו לשיטתו במעשה המובא בגמרא (פסחים י"ט), שעבדו של ינאי המלך הרג אדם, ואמר שמעון בן שטח לחכמים, תנו עיניכם בעבד זה לדוני ולא תחניפו לו ולא תשארו פניו. שלחו החכמים לינאי המלך עבדך הרג נפש, שלח ינאי המלך את העבד לחכמים. שלחו לו בוא גם אתה לבית דין שהרי אמרה תורה (שמות לא טז) 'והועד בבעליו', יבא בעל השור ויעמוד על שורו, ועבד הוא כשורו של האדם בא ינאי המלך וישב בבית דין, אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך, שנאמר (דברים י"ט ז') 'ועמדו שני האנשים אשר להם הריב' וגו', ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר (שם) 'לפני ה''. אמר לו ינאי איני רוצה לעשות כדברך רק כמו שיאמרו חבריך. נפנה שמעון בן שטח לימינו לראות אם יאמרו חבריו כמותו, ומפני פחדו של ינאי המלך כבשו הדיינים פניהם בקרקע ולא אמרו דבר, נפנה שמעון בן שטח לשמאלו, וגם כבשו פניהם בקרקע, אמר להם שמעון בן שטח, בעלי מחשבות אתם, שאתם עושים עצמכם כחושבים ומתעלמים מלומר הדין, יבא הקב"ה שהוא בעל מחשבות ויפרע מכם, מיד בא גבריאל וחיבטן בקרקע ומתו, באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו. ושמעון בן שטח במשנתו לשיטתו שאין לירא משר ומלך כמו שאנו רואים במעשה זה, ולכן הזהיר כאן שיש להרבות בחקירת העדים גם אם עדותן נוגעת לשר ומלך ולא תשא פני גדול.

ו. ומעשה כעין זה נמצא בירושלמי (פסחים פ"ו ה"ג).

ז. במשנה (פסחים פ"ו מ"ד) מובא ששמעון בן שטח תלה שמונים נשים באשקלון. וכך היה המעשה, שבימיו של שמעון בן שטח היו בעיר אשקלון שמונים נשים מכשפות, עמד שמעון בן שטח להרגם ככתוב (שמות כ"ג) 'מכשפה לא תחיה'. מה עשה, כינס אליו שמונים בחורים בעלי קומה, והיה באותו יום גשמים, ונתן כד גדול ביד כל אחד ואחד, ובכל כד נתן טלית, ואמר להם הזהירו במכשפות אלו שהן שמונים, ובשעה שתכנסו למערתם יגביה כל אחד מכם מכשפה אחת מהארץ, ועל ידי זה לא יוכלו לשלוט בכם, ואם לא תעשו כן לא

היה מעובר, ואם כן יום ראשון של החודש שהיה בו המעשה היה יום אחד אחר כך, ולכן אמר בשנים, ואחד לא ידע זאת ולכן אמר בשלשה, כמבואר במשנה (פסחין פ"א מ"ג). וכן אם אמר אחד בשתי שעות ביום היה המעשה, והשני אמר בשלש, עדותם קיימת (פסחין ט"ז, וכביאור אב"י (פסחים י"ב): שעדותם קימת כיון שאפשר לפרש שכוונת העד שאמר שתיים לסוף שתיים, וכוונת העד שאמר שלש לתחילת שלוש, ונמצא שדבריהם שוים. ובאלו הפרטים שייך שיצוה שמעון בן שטח להרבות בחקירה. **בספר אבות על בנים** ביאר שכוונת שמעון בן שטח לאופן שבאו עדים, ובדקום הדיינים בשבע חקירות, ואחר כך באו עדים אחרים, ורוצים הדיינים לשמוע עדותם גם כן, בזה מצוה התנא שלא יסמכו הדיינים על מה שחקרו את הראשונים ונתברר להם שיש אמת במעשה זה, אלא יטריחו עצמם ויחקרו גם את האחרונים בשבע החקירות כהלכתם.

אע"פ שדבריהם מכוונים ירבה בחקירה

שם הרשב"ץ כתב שאל יאמר הדיין כיון שדברי העדים מכוונים בודאי דוברים אמת, אלא אדרבה אם כל דבריהם שוים צריך יותר לחשוש שמא הבעל דין שכר אותם ולימדם מה לומר, כמו שמצינו בירושלמי (פסחין

עפר הארץ שנהרג עליה היה לבן או אדום, יום מעונן היה או יום צח, וכדו', שאותם מבואר במשנה (ט"ז מ"ג) שכל המרבה לשאלם"י הרי זה משובח"י. **ומקשה המאירי**, כיון שהחקירות שבע הם ולא יותר, מדוע ציוה שמעון בן שטח להרבות בהם"י. **רבינו יונה** כתב שצריך לעשות דרישה וחקירה הרבה פעמים ומתוך כך יתגלה הסוד, כמו שכתוב (משלי י"ט) 'ברוב דברים לא יחדל פשע', דהיינו כשאדם מרבה בדיבורים הרי הוא מתקשה לחשב את כל דיבוריו, ולא יתכן שלא ישל בדיבורו ומתוך כך יגלו הדיינים את האמת"י. ולפי זה מובן שאמנם יש רק שבע חקירות אך יכול לחזור על אותם חקירות כמה פעמים"י. **המאירי** כתב, שצריך לומר שכוונת שמעון בן שטח להרבות בחקירות ולא לחקירות"י. **והר"י** חיון מיישב שבא להזהיר שאע"פ שמצד הדין על פי שני עדים יקום דבר, מכל מקום אם יש עד שלישי שגם יודע מעדות זו יחקור גם אותו כדי לפרסם יותר את האמת.

ובבאר האבות כתב, שגם בשבע החקירות שייך ריבוי בפרטי החקירות, וכגון אם אמר אחד מהעדים בשנים בחודש היה המעשה, והשני אמר בשלשה בחודש היה המעשה, שאף על פי שדבריהם סותרים, עדותם קיימת, כיון שיתכן שאחד ידע שהחודש שקדם למעשה

רק את הקבועים כולם. וכדעת הרמב"ם מפורש במאירי (פסחין מ. ד"ה פסחין). אבל הלחם משנה (ט"ז) מביא שלדעת רש"י, וכן דעת הראב"ד בהשגות (עמוד פ"ג ה"ב), אין בחקירות יותר משבע, וכל אלו הנוספים דינם כבדיקות. וכן סוברים הר"ז"ה בר"ן (פסחין מ. ד"ה מתיין), גדולי המפרשים במאירי (ט"ז ד"ה וט"ז), נמוקי יוסף (פסחין י"ז. דפי ס"ה"ף ד"ה מתיין). ויש מי שכתב שלדעת הרמב"ם לא קשה קושיית המאירי שהבאנו בפנים, כיון שיתכן שכוונת שמעון בן שטח לדרישות אלו הנכללים בחקירות, וכל קושיית המאירי היתה רק לדעת רש"י והראב"ד וסיעתם שיש רק שבע חקירות, ולדעתם צריך לתירוצים שהבאנו [אך דברים אלו צריכים עיון, שהרי המאירי עצמו מבאר בגמרא כדעת הרמב"ם כמו שהבאנו לעיל, וצ"ע]. וראה במחלוקת זו עוד בב"ח (מ"מ מחל"מ סי' ט), ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי (סי' ד' ד"ה וללאוה), ובביאור הגר"א (מ"מ סי' ל' סק"ה), ובסמ"ע (ט"ז סק"ה וסק"ו).

יט. באופן זה עדותם קיימת לכו"ע, כמבואר במשנה שם. וכשאחד אמר בשלש שעות ביום היה המעשה, והשני אמר בחמש, נחלקו בזה שם רבי מאיר ורבי יהודה, שלדעת רבי מאיר עדותם בטילה, ולדעת רבי יהודה גם בזה עדותם קיימת. וטעם רבי יהודה מבאר אב"י (פסחים י"ב): שאפשר לפרש שכוונת העד שאמר בשלש שעות לסוף שעה שלישית, וכוונת העד שאמר בחמש שעות לתחילת שעה חמישית, והמעשה באמת היה בארבע וחצי שעות, וכל עד טעה בחצי שעה, וזה דבר שיכול לקרות. וראה בגמרא (ט"ז) שביאר רבא מחלוקתם באופן אחר.

כ. עוד מתרץ שיתכן שהיו מרבה הולך על חקירת מהות העדים אם הם כשרים או פסולים, כקדושים או משחקים בקוביה ושאר פסולי עדות המבוארים במשנה (פסחין פ"ג מ"ג) שפסולים להעיד. ועוד תירץ שיתכן שכוונת התנא לחקירת בעלי הדין אם טענותיהם תואמים את מה שהעדים מעידים, או לא.

יג. רבינו בחיי כתב שגם בדיקות יש רק שבע. והוסיף שטעם שבע חקירות ושבע בדיקות מבואר על פי הסוד. **יד. כמבואר** במשנה (פסחין פ"א מ"ג) כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח וכו'. וההבדל בין חקירות לבדיקות, הוא כשענה אחד מהעדים איני יודע, שבחקירות עדותם בטילה, ובבדיקות כל עוד שאינם מכחישים זה את זה עדותם קיימת (פסחין ט"ז). **טו. וכמו** שמשמע מהלשון הוי מרבה 'לחקור'. וכן מקשים השפת אמת והמנחת ישראל מדעתם. וקושיא זו מובאת גם בספר אבות על בנים על מסכת אבות. והר"י חיון כתב שדווקא מחמת זה בא התנא להזהיר שאע"פ שהדיין יכול לצאת ידי חובה אם יקיים רק את החקירות המובאות בדברי חז"ל, אם משער שיש צד שעל ידי ריבוי החקירה יברר יותר את האמת מחויב לעשות כן. **טז. כך** ביאר הרלב"ג פסוק זה.

יז. וכן כתב רבינו אברהם פריצול על אותם שבע חקירות, שיהיה מרבה להוסיף ולחקור פעמים רבות בחילוף דברים בזהירות וזריזות שמא מתוך הרבות החקירות פעמים רבות ובחילוף דברים בעסק חקירת הענין יאמרו שקר אם יש אצלם.

יח. וכן כתבו השפת אמת, והבאר האבות בביאור הראשון. ודנים הראשונים אם שאלות ודרישות בגוף המעשה שאינם מהשבע חקירות, כדוגמת אם העידו שעבד עבודה זרה, את מה עבד ובאיזה עבודה עבד, ואם העידו שחילל שבת, איזה מלאכה עשה ואיך עשה, ואם העידו שהרג את הנפש, באיזה כלי הרג בסיף או ברומח, אם דרישות אלו בכלל חקירות הם או בכלל בדיקות שלדעת הרמב"ם (עמוד פ"א ה"ד) כל אלו בכלל חקירות הם, ואם ענה אחד מהעדים על אחד משאלות אלו איני יודע בטלה עדותם כדין חקירות. וכתבו הלחם משנה (ט"ז) והב"ח (מ"מ מחל"מ סי' ט), שמה שלדעת הרמב"ם לא כתוב במשנה רק שבע, היינו משום שאלו הנוספים שונים בכל מעשה ומעשה, ולכן לא כתבה המשנה

פ"ג ה"ט) שרב"א כשהיה רואה שדברי העדים מכוונים ב"ב היה חוקרם.

האם מדובר גם בדיני ממונות או רק בדיני נפשות

שם. כתב רבינו בחיי, שמשנתנו מדברת בדיני ממונות וכל שכן שראוי להרבות בחקירה בדיני נפשות¹.

והשפת אמת כתב ששמעון בן שטח שהזהיר להרבות בחקירת העדים, נראה שמדבר רק בדיני נפשות, שהרי בדיני ממונות ביטלו את הדרישה והחקירה, כמבואר במשנה ובגמרא (פסחים 3). שמדאורייתא בין בדיני ממונות ובין בדיני נפשות צריך שידרשו ויחקרו בית דין את העדים², אלא שחששו חכמים שלא ילוה אדם ממון לחברו, כיון שיחששו שישקר הלוה ויכחיש את ההלוואה, ולא יעמדו עדי ההלוואה בדרישות וחקירות ויפסיד את ממונו, לכן תיקנו שבדיני ממונות לא ידרשו ויחקרו את העדים. ואם כן שמעון בן שטח שציוה להרבות בחקירת העדים מוכרח שמדבר רק בדיני נפשות³.

ביאורים נוספים מזה היא חקירת העדים

בזכות אבות כתב, שהעדים הם בעלי עינים המשוטטים בארץ לראות מעשי בני האדם ועולים להעיד ולקטרג לפני הקב"ה, ועל זה ציוה הרי"ף לחקור האם יהיה לעדים אלו מה להעיד עליך. וממשיך הרי"ף זהיר בדברך שלא תאמר דבר שמשתמע לרעה ואע"פ שאין בכוונתך לרע, שהרי אלו העדים אינם יודעים מה בלב האדם⁴, ואם כן תגרום שיעידו עליך שקר.

בכנסת ישראל ביאר בשם שיח השדה על פי הגמרא במסכת חגיגה (טו.) שקורות ביתו של אדם מעידים עליו, ופירש שקורות ביתו היינו המקרים והמאורעות שעוברים עליו, ועל זה אמר התנא הרי מרבה לחקור עדים אלו, שיבדוק כל מקרה ואפילו קטן בעבור מה ארע לו כך ויתעורר בזה תיכף לשוב בתשובה, כי מי שאינו מתעורר לשוב על ידי הדבר הקטן אזי נענש בדבר גדול.

עוד ביאר הביא שם שאבריו של אדם הם העדים שמעידים עליו בשמים לאחר מותו, ועל זה הזהיר התנא הרי מרבה כל יום לחקור את העדים מה יגידו עליך ביום הדין הגדול ועל ידי זה יתקן מעשיו.

כמה דברים שיש לדיין להזהר בדבריו

והרי זהיר בדברך **שמה מתוכם ילמדו לשקר**. בפירוש דברי התנא מבואר **במפרשים** כמה דברים שיש לדיין להזהר בהם בדבריו לפי שכולם יכולים להביא את העדים או את בעלי הדין לידי שקר.

א. ברש"י ובעוד **מפרשים** מבואר, שצריך הדיין להזהר בחקירתו שלא יבינו הבעלי דין או העדים את דעתו איזו היא הדרך הישרה שהעדות או טענת בעלי הדין מתקיימת בה וישקרי⁵.

ב. ברוח חיים כתב, שבחקירת עדים צריך הדיין לעשות לפעמים איזו תחבולה כעין גניבת דעת לרמות את העדים בשביל להוציא את האמת מפיהם, וצריך שיזהר לעשות זאת בחכמה נפלאה, שלא יבינו העדים שהוא גונב

כו. ומוכיח כן מהוהר (בבא מציעא 6): על הפסוק (בבא מציעא י"ט) 'איה שרה אשתך', שכתב שהמלאכים שאלו היכן שרה כיון שאינם יודעים בעולם אלא רק מה שנמסר להם לדעת.

כז. המחזור ויטרי, רבינו יונה, מאירי, ר"ע, רמ"ה, ענף יוסף.
כח. והמחזור ויטרי הביא דוגמא שלא יאמר להם שמה כך היה המעשה, שכשיראו שבוה יכול לזכות יאמרו כן היה כאשר דיברת. והמאירי מביא דוגמא, שלא יאמר להם הדיין הזהירו בעדותכם שאם תמצא איזה הכחשה ביניכם תהיה עדותכם בטילה, כי על ידי זה ידקדקו ויתלחשו ביניהם לכוון עדותם. וברשב"ץ כתב שלא יאמר לעדים שכיון שאינו כן אינו חייב, שמתוך כך יבינו מה עליהם להעיד. וכעין זה כתב בר"י יעב"ץ שצריך שיהיה הדיין זהיר בדבריו שלא יאמר לבעלי הדין פסקתי כך מטעם זה או מטעם אחר, שמתוך כך ילמדו מה לשקר ולטעון בפעם אחרת. ובמדרש שמואל כתב, שצריך הדיין להזדרז בשאלותיו, כי אם ישאל וישהא וישאל וישהא יתחזקו העדים לחשוב מחשבות לחזק עדותם ולשקר. עוד מוסיף המדרש שמואל ככוונת התנא, שיתכן שבא להזהיר שיהיה הדיין זהיר בדבריו להיות אומן מחודד להכיר בחקירות אם דוברי אמת הם, כי אם יראו שאינו יודע לחקור עדים, ילמדו כולם לבוא להעיד אצלו שקר בידעם שלא יתפסם. וכעין זה כתב בחסדי אבות לחיד"א, שאפשר שכלל התנא בדבריו שירבה הדיין בסוגי חקירות וישנה את החקירות מעדות לעדות, שאם יהיו כל חקירותיו בענין אחד, ילמדו האנשים לשקר אצלו, כי יכירו חקירותיו ויבינו עצמם.

כא. לפיכך בירושלמי מובא כן על רב הונא.

כב. וביאר הפני משה דהיינו אם ראה שהעידו באותו לשון.

כג. וכן משמע בפירוש הגר"א למשנתנו שכתב בזה הלשון, כמו שכתוב (דברים י"ט) 'ודרשת' וגו' ומדאורייתא אחד דיני כו', עכ"ל. ונראה שכוונתו לפרש את דברי המשנה גם בדיני ממונות כיון שמדאורייתא בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות צריך דרישה וחקירה.

כד. משנה (פסחים פ"ד מ"ב). ומקור הדברים מבואר במשנה (ט"ז) וברש"י (פסחים ג' ד"ה ט"א) שהוא מהכתוב (דברים י"ט) 'ודרשת וחקרת ושאלת היטב' וגו', ופסוק זה מדבר בעיר הנידחת שאם נכונים דברי העדים דין כל העיר למיתה והם דיני נפשות, אלא שלמדו חכמים מהפסוק (ויקרא מ"ב) 'משפט אחד יהיה לכם', שצורת הדין בדיני ממונות צריכה להיות שוה לצורת הדין בדיני נפשות, ולכן גם בדיני ממונות צריך דרישה וחקירה.

כה. והנה ברבב"ז על הרמב"ם (עדות פ"ג ה"ג ד"ה ע"ב) מבואר שגם מדאורייתא לא הושוו דיני ממונות לדיני נפשות רק לענין החקירות והדרישות, אבל לענין הבדיקות גם מדאורייתא אינם בדיני ממונות, ואם כן לפי המאירי שהבאנו לעיל שמשנתנו מדברת רק בבדיקות שבהם שייך להרבות מוכרח שמשנתנו מדברת רק בדיני נפשות. וראה נידון בזה אם הושוו דיני ממונות לדיני נפשות מדאורייתא לענין הבדיקות בר"ן (פסחים 3: ד"ה מ"ג), ובפירוש המשניות לרמב"ם (פסחים פ"א מ"ג), וכן בשו"ת נודע ביהודה (מסד"ק ס"ט ע"ג).

ובפתח עינים כתב שלא רק מהעדים צריך לחשוש שישקרו אלא גם מכל השומעים יזהר שמה ילמדו לשקר בעניינים אחרים.

משנה י

האם שמעיה ואבטליון היו גרים

שמעיה ואבטליון קבלו מהם. כתב הרע"ב ששמעיה ואבטליון היו גרי צדק מבני בניו של סנחריב. ומלשון הרע"ב משמע שהם בעצמם היו גרים.

וכתב התוספות יו"ט שלא יתכן לומר כן כיון שהיו נשיא ואב בית דין, וגר אינו כשר לדון! ומביא את דברי המהר"ל שביאר מטעם זה ששמעיה ואבטליון היו מקהל גרים, היינו שבאו מגרים ואימותם היו מישראל, ולא שהיו גרים בעצמם, ולכן היה מותר למנותם נשיא ואב בית דין. ומסיים המהר"ל שהמפרש שהם עצמם גרים טעות גמור הוא.

אבל במגן אבות מביא כמה ראיות שהם עצמם היו גרים. וכתב שיתכן שעל אף שהיו הם עצמם גרים

את דעתם, כי אם יבינו יאמרו הנה הותר הדבר, ויעשו כן גם הם ולא ידעו שלדיין מותר ולהם אסורי.

ג. במהר"ם שיק כתב, שכשארם מרבה שיחה עם חבירו, הרי הוא נהיה קל בעיניו ויותר אינו מפחד להעזי פניו כנגדו, ובדין תורה, יש דברים שאפשר לחקור ולעמוד על אמיתתם רק אם לא יוכלו הבעלי דין והעדים להעזי פניהם כנגד הדיין, ולכן צריך הדיין להזהר שלא ידבר עם הבעלי דין והעדים, דברים שאינם שייכים לדין, שלא יבואו להקל בכבודו ויוכלו להעזי פניהם ולשקר כנגדו.

על מי היה החשש שילמד לשקר

ילמדו לשקר. פירש הרע"ב שמתוך דבריו ילמדו לשקר הבעל דין או העדים. ומבאר התוספות יו"ט שאע"פ שבתחילת דברי המשנה מדובר על העדים שצריך להרבות בחקירתם, מכל מקום את המשך דברי המשנה יש לפרש גם על הבעל דין כיון שחשש זה שייך גם בו. וכן יש לדייק מלשון המשנה שכתוב 'והוי זהיר' שמשמע שהוא ענין חדש שאינו המשך לרישא ואפשר לפרשו גם על הבעל דין לא.

אבטליון המוזכר במשנתנו. והר"י יעב"ץ כתב שכיון שהיו צדיקים אלו מזרע המלוכה, לכן להם נאה לצוות על אהבת המלאכה, לומר שאף לשר ומלך נאה היא.

ד. זה לשון הרע"ב שמעיה ואבטליון גרי צדק היו וכו'. ומשמע שכוונתו שהם עצמם התגיירו. וכן מביא המהר"ל מהרשב"א (יומא טז), שאמרו על שמעיה ואבטליון ייתון בני עממיא לשלם, לפי שהיו גרים.

ה. כמו שכתב הרע"ב (לעיל מ"ד) שכל הזוגות המזכירים בפרק זה הראשון היה נשיא והשני אב בית דין.

ו. כמבואר ברע"ב (פסחים פ"ד מ"ג), ובמשנה (סוכות פ"א מ"ד).

ז. ובמגן אבות כתב שאף מי שאביו גר ואמו מישראל אין למנותו לנשיא, שהרי נשיא דומה למלך כמו שמצינו בגמרא (סוכות י) שלמדו שניהם מהפסוק (ויקרא ד טז) 'אשר נשיא יחטא', ואין ממנים מלך אלא מי שאביו ואמו מישראל, ולכן נעשו חכמי ישראל כשהחניפו לאגריפס ואמרו לו אחינו אתה (פסחים ט"ז), שקראו לו כן מפני שהיתה אמו מישראל, ומכל מקום נעשו מפני שפסול הוא למלוכה מצד אביו, וכן הוא דעת התוספות (פסחים ט"ז: ד"ה אמת). אבל דעת הרמב"ם (מג"א פ"א ט"ז) שאם האם מישראל הבן כשר למלוכה.

ח. כן מוכח מהמשנה בעדיות (פ"א מ"ג), הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלים את המקוה, שחייב אדם לומר בלשון רבו, וכתב המגן אבות שהנוסח המדוקדק בדברי הלל הוא מלא 'אין' מים וכו', וביאר דברי הגמרא שחייב אדם לומר בלשון רבו, ששמעיה רבו של הלל לא היה יכול לומר הין ביה' כיון שהיה גר, והגוים אינם יכולים לומר לא ה' ולא ח' ולא ע' ולא כ' רפה, ועל כן אמר 'אין' באלף, והלל אמר כמותו לפי שחייב אדם לומר בלשון רבו, ומוכח ששמעיה עצמו היה גר. עוד ראיה מהמשנה בעדיות (פ"א מ"ג) הוא [עקביא בן מהלאל] היה אומר, אין משקין לא את הגיורת ולא את שפחה המשוחררת, והכמים אומרים משקין. אמרו לו מעשה בכרכמית [כן שמה, רש"י] שפחה משוחררת שהיתה בירושלים והשקה שמעיה ואבטליון. אמר להם דוגמא השקה ופירש רש"י מכיון שהיו גרים כמותה לכן השקה, ומוכח ממשנה זו שהם עצמם היו גרים.

ט. ובי"קוט הגרשוני מביא מהגאון ר' שלמה קלוגר בספרו מגן אבות שמפרש, שצריך הדיין להיות זהיר בעסקיו ובעניינים שלו, כי אם יראו אותו שמתנהג שלא כהוגן, ילמדו ממנו להרע ממש וישקרו ונעל שמעון בן שטח עצמו מסופר בירושלמי (ב"מ פ"ג ה"ה) שהיה עוסק במסחר כותנה לפרנסתו, והציעו לו תלמידיו שירכשו לו חמור כדי שלא יצטרך לסחוב את הפשתן על כתפו. הלכו וקנו לו חמור מנכרי, והיה תלוי בצואר החמור מרגלית אחת יקרה, אמרו לו רבינו, הנה זימנו לך מהשמים מרגלית זו ומיום זה אינך צריך לטרוח בפרנסתך, אמר להם וכי יודע בעל החמור שמכר לכם אותו עם המרגלית, אמרו לו לא, אמר להם לכו והחזירו לו את המרגלית, ואף על פי שנכרי הוא, לפי ששוה לי לשמוע מהגוי שיברך את אלוקי ישראל על דבר זה שצויה לנו בתורתו להתנהג בטוהר המדות, יותר מכל שכר העולם].

ל. ומוסיף עוד שזוהי כוונת התנא הוי מרבה לחקור את העדים, היינו דווקא אותם, אבל לא את הבעלי דין, וכן הזהיר 'והוי זהיר בדבריה' וכו', שגם עם העדים לא תדבר מעניינים שאינם שייכים לדין שעל ידי זה יקל כבודך בעינם ויבואו להעזי כנגדך ולשקר.

לא. וצ"ע לעיל שהבאנו שיש מפרשים שריבוי החקירות היינו להשוות בין טענת הבעל דין לבין העדים, ואם כן גם הרישא שייכת בבעל דין.

א. כתב הרע"ב ששמע שנקרא אבטליון בשם זה כיון שהיה אב בית דין, ואב בית דין הוא האפוסטרופוס והאחראי ליתומים קטנים, ובארמית טליא פירושו קטן [כמו א"ר יוחנן כד הוינא טליא (מגילה ט:)], לכן קראו לו אב-טליון משמעו אב לקטנים.

ב. הר"י נחמיאש כתב שהם דור שביעי לסנחריב.

ג. וכן מובא בגמרא (יומא ט"ז) שאמרו על שמעיה ואבטליון ייתון בני עממין לשלם. ובגיטין (ט: מ"ב) מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברכים מאן אינון שמעיה ואבטליון. וכתב בנחלת אבות לר"י אברבנאל, שראה בספרי הגוים שאבטליון קודם שנתגייר סידר נמוסים ודתות רבות, ועד היום יש בין הגוים דת אחת שנקראת דת אבטליון, ואחר כך עזב את עבודת הצלמים והלך לבקש לו דת אחרת, וכתב שבלי ספק הוא